

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DİN/İSLAM VE ŞİDDET İLİŞKİSİNİ ALGILAYIŞI (KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)

NEDİM ÖZ

ÖĞR. GÖR. KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

nedimoz@kilis.edu.tr

Öz

Küresel bir köyde yaşıyoruz ve her şeyi elde edebiliyoruz. Bununla birlikte bireyselleşme, belirsizlik, güvensizlik, toplumsal çözülme, ekonomik krizler, gençliğin artan işsizliği, intihar, şiddet ve saldırganlık da artmaktadır. Şiddet, saldırganlık, din ve şiddet ilişkisi 11 Eylül saldırısından sonra küresel bir olguya dönüşmüş; hatta İslam ve Müslümanlar şiddet ile anılır hale gelmiştir. Bu makalede bu olguyla ilgili, yüksek din eğitimi alan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin tutum ve algısı, kendileriyle yapılan görüşmelere dayanarak ve sosyolojik bakış açısıyla ele alınmıştır. Kartopu ve odak grup görüşmesinin yapıldığı çalışmada 19 öğrenci ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öğrencilerin şiddet olgusuna gösterdikleri ilgi, din/İslam ve şiddet arasında kurulan ilişkiyi algılayışları ve çözüm önerileri anlaşılma çalışılmaktadır. Bu konular ele alınırken öğrencilerin eğitim ve yaş düzeyi ile yer yer eleştirel yaklaşıma ve İslam yaklaşımına başvurularak İslam toplumlarında yanlış görülen şiddet davranışlarının durumunun değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Küresel, İslâm, Görüşme, İlahiyat

THE PERCEPTION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION/ISLAM AND VIOLENCE BY THE STUDENTS OF THE FACULTY OF THEOLOGY (EXAMPLE OF KİLİS DECEMBER 7 UNIVERSITY)

Abstract

We live in a global village and we can gain everything easy. But, at the same time, individualization, uncertainty, insecurity, social disintegration, economic crisis, the growing unemployment among young generation, suicides, violence and aggression are increasing. Violence, aggression and the relationship between religion and violence has turned into global phenomenon after September 11 Attacks, Islam and Muslims have been known even with violence. In this article, related with this phenomenon, the students' attitudes and perceptions who take religious education in Faculty of Theology, have dealt with the sociological perspective based on interviews which done with them. In this study, nineteen conversations were held with different students by using snowball and focus group discussion technics. During the study, it is trying to be understood that students' attention to violence phenomenon, their perception about the relationship between religion/Islam and violence and their suggestions for solution. While dealing these topics, it is aimed that students, from different ages and different education levels, can evaluate the wrong seen violence behaviours in Islam societies by the reference of Islamic and critical approach.

Keywords: Violence, Global, Islam, Conversation, Theology

1. Problem

İçinde yaşadığımız dünyada, bu gün, her hangi bir yerde üretilen bir üründen, bir yenilikten, her nerede meydana gelirse gelsin bir olay veya olgudan haberdar olmayan bir kişi bile nerdeyse yok denebilecek kadar dünya küçülmüş vaziyettedir. Adeta zamansal ve mekânsal olarak sıkıştırılmış bir süreci yaşıyoruz. Özbolat'ın da (2014: 159) ifadesiyle dünyayı küresel bir köy haline getiren küreselleşme süreci, bu 'küresel köy'de tüketim kalıplarını, kurumları, grupları birbirine benzeştirmektedir. Bir başka ifadeyle, farklı hayat tarzlarının var olma imkânı zorlaşmakta, toplumsal hayatta yeme içmeden giyime, eğlenceden dinlenmeye kadar pek çok alanda "standartlaşma, homojenleşme ve tek-tipleşme" yaşanmakta ve tüm bu homojenleşme süreçleri çerçevesinde değerler alanında da önemli dönüşümler olmaktadır.

Kendi kavram dünyasını yaratan, böylece kendine ait bir ilişkiler ağı kuran kültürel bir süreç özelliği taşıyan küreselleşme, küresel ölçekte bilgi alış verişi, ulusların arasındaki kültürün artışı, dünya çapında spor olayları, daha ucuz seyahat ve daha yaygın turizm faaliyetleri, sağlık ve çevresel problemler karşısında artan bilinçlilik, daha hızlı ve daha kapsamlı iletim teknolojileri aracılığıyla kitlelere, dünyanın herhangi bir yerindeki sorundan anında haberdar olma gibi imkânlar sunmaktadır. Buna karşılık,

küreselleşme yeni bir durum olarak bireyselleşme, belirsizlik, güvensizlik, toplumsal çözülme, ekonomik krizler ve yapısal uyarlamalar birçok ülkede ahlaki krizleri hızlandırmış, gençliğin artan işsizliği, intihar, şiddet, ırkçılık, ilaç kullanımı ve aile ve toplumun farklı kesimlerindeki temel sosyal ve kültürel dokuda aşınma oluşturmuştur. (Özbolet, 2014: 185-159; Kongar, 2011: 29-34)

Ne yazık ki günümüzde birey, küreselleşme sürecinin geçirdiği genişleme ve karmaşanın yarattığı belirsizlik, yalnızlık, iletişimsizlik ve korku karşısında sürekli artan bir güvensizlik duygusu yaşamaktadır. Din ise, söz konusu büyüklük ve karmaşa içinde kaybolan insanlara beklediği güven duygusunu ve açıklama tarzını vermektedir. Çünkü Batı modernitesinin rasyonalite ve bilim anlayışı, çağdaş insanın sorunlarını bütüncül bir yaklaşımla çözüme kavuşturmada yetersiz kalmaktadır. Kirman'ın (2005: 50) belirttiği gibi 20. yüzyılda sekülerizmin bıraktığı derin boşlukları yeni dinler, yeni kutsallıklar doldurmaya çalışmıştır; ancak bunda da pek başarılı oldukları söylenemez. Anlaşılan 21. yüzyılda modern insanın toplumsal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarına ve taleplerine cevap vermesi yine dinden beklenmektedir. Hemen her yer ve çağdaki insanın, toplumların ihtiyaçları ve sorunları maddi unsurlarla sınırlı değildir. O maddi unsurlara değer ve anlam katan hatta kendisi de varlığını büyük ölçüde somut nesnelere sürdürmek durumunda olan 'mana'ya ve 'mana yüklü' ilişkilere ihtiyaç vardır. Dolayısıyla din, günlük hayatın akışında rutin işlerden sıyrılıp kişiyi Tanrı'nın huzuruna çıkarır. Kişi varoluşunun anlamını ve gayesini düşünür. Kendisinden beklenen yükümlülükleri hatırlar. Bir insan olarak elindeki imkânları, yeteneklerini ve kapasitesini düşünür. Böylelikle kendi benliğinin farkına varmış olur (Bilgin, 1997: 162). Bu şekilde olursa yani toplumların maddi ve manevi ihtiyaçları birlikte düşünülür ve karşılanmaya çalışılırsa bir taraftan daha az sorun üreten sonuçlar elde edilirken; diğer taraftan ortaya çıkan sorunların üstesinden daha çabuk gelinebilecektir.

Din ve şiddet, insanlık tarihinin en eski (Kirman, 2010: 262) ve bu gün itibarıyla bakıldığında en popüler iki olgusudur. Küreselleşme süreciyle birlikte her ikisinin yükselişinden söz edilmektedir (Kongar, 2011: 80). Yeni çeşitleriyle gündem oluşturmaya devam eden suç ve şiddet olgusu çok boyutlu, geniş kapsamlı, toplumdan topluma, kültürden kültüre, geçmişten günümüze değişiklik gösterebilen ve yukarıda değindiğimiz küreselleşmeyle de ilintili olan bir fenomendir. Psikososyal bir öge olarak karşımıza çıkan suç ve şiddet kavramları, bireysel ve toplumsal özellikler arz etmesi nedeni

ile psikolojinin ve sosyolojinin konusu olmaktadır. Şiddet üzerine, felsefenin yanı sıra diğer disiplinler de dâhil edildiğinde geniş bir literatürün olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar çoğunlukla, hukuk, siyaset, din, sosyoloji, etik, insan hakları, vs. gibi alanlar ile çalışan uygulamalı veya en azından bir ayağı uygulamalı olan inceleme yazılarıdır. (Dursun, 2011: 2; Çapak & Ferah, 2013: 59).

Günümüzde şiddet, akademik çevreler, kitle iletişim araçları, siyasetçiler, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) tarafından bolca irdelenmektedir. Şiddetle ilgili yapılan çalışmalarda görülen önemli sorunlardan biri, şiddetin nasıl tanımlanacağı sorunudur. Bu çalışmalarda şiddetin tanımı farklılık göstermektedir ve bu durum da bulgular konusunda kafa karışıklığına neden olmaktadır. Kimisi şiddeti, saldırganlık terimiyle açıklamakta; kimisi sadece fiziksel saldırı ile sınırlandırmakta; kimisi ise, şiddetin geniş tanımını yapıp, şiddeti, fiziksel, sözel, psikolojik hatta ekonomik boyutlarını da dikkate alarak tanımlamaktadır. Gerbner ve arkadaşları, şiddeti en basit haliyle, açık ve belirgin bir biçimde başkalarına ve kendilerine yönelik yaralama ya da öldürme veya yaralamaya ya da öldürmeye teşebbüs etmeye yönelik fiziksel zarar olarak tanımlamaktadırlar (Gerbner vd., 1980: 11 aktaran Taylan, 2011: 40).

Şiddet kelimesinin etimolojik kökeni Arapçadır ve “bir gücün derecesi”, “sertlik”, “peklik” anlamlarını barındırır. (Tuğlu, 2009: 40) Kelimenin İngilizce ve Almanca kullanımı ise Latince birkaç kavramın birleşiminden oluşmaktadır ve bir yandan “ihlal etmek” ve “zarar vermek” anlamlarını taşırken diğer yandan “kuvvet”, “hız” ve “aşırılık” anlamlarını da karşılamaktadır. Bu bağlamda şiddet kavramı, en geniş tanımıyla gücün, kuvvetin, otoritenin ve üstünlüğün kötüye kullanımı ile ortaya çıkan sınır ihlalini ifade eder (Dursun, 2011).

Kirman ise (2011) şiddeti “fiziksel, cinsel, psikolojik herhangi bir zarar ve üzücü sonuç doğurmaya yönelik her türlü davranış, tehdit, baskı veya özgürlüğün keyfi biçimde engellenmesi” şeklinde tanımlamaktadır. Ancak bu yazıda bu tanımlardan en kapsamlısı sayılabilecek olan Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına yer vermek istiyoruz. Dünya Sağlık Örgütü şiddeti aşağıdaki biçimde tanımlamaktadır: “Şiddet, fiziksel ya da psikolojik gücün bireyin kendisine, başka birine, bir gruba ya da topluluğa karşı yöneltilen, yaralama, ölüm, psikolojik zarar, gelişim bozukluğu ya da yoksun bırakmaya yol açma olasılığı büyük olan eylemlerin bilinçli olarak gerçekleştirilmesi ya da bu eylemlerde bulunmakla tehdit edilmesidir” (Aktaran Bilir

vd., 1991: 54). Şu halde, çok genel manada şiddeti, fiziksel ve ruhsal yönü itibariyle kişinin kendisine ve başkalarına vermiş olduğu maddi ve manevi zarar/sıkıntı şeklinde tanımlayabiliriz.

Terörün ve dolayısıyla şiddetin, 11 Eylül saldırısından sonra küreselleşmesi ve küresel bir tehdit unsuru olmaya devam edeceği öngörüsü ile birlikte bir dinci terör dalgasından da söz edilmektedir (Kongar, 2011: 92). Şüphesiz, din bizatihi kendinde şiddet üreten bir yapı olmamakla birlikte, şiddetle yan yana anılması yeni bir durum değildir. Din ve mezhep bakımından farklı olan insanların din veya mezhep adına, Tanrı veya Allah adına birbirlerini yok etmeye çalıştıkları pek çok savaş tarih sayfalarında kayıtlıdır. (Baloğlu, 2015: 20) Mesela, Fransa'da 1562'de "tek inanç, tek hukuk, tek kral" sloganıyla başlatılan sekiz ayrı din savaşı 1598'de Nantes Bildirisi ile sona erdiğinde binlerce Fransız hayatını kaybetmiş, etkisi asırlar sürecektir büyük bir yıkım yaşanmıştı. Aynı şekilde, Katolikler ile Protestanlar / Luteriyenler arasında cereyan eden ve yirmiye yakın Avrupa devletinin bilfiil katıldığı en "kanlı" din savaşı "30 Yıl Savaşları" (1618-48) adıyla bilinen savaştır. Bu savaşlar Westphalia anlaşması ile sona erdiğinde toplamda 8 milyon sivil ve asker hayatını yitirmişti. Yine aynı şekilde Birinci Haçlı Seferleri esnasında Papa II. Urban "Tanrı böyle istiyor" (Deus vult) parolasıyla Yahudi, Ortodoks ve Müslümanlara karşı savaş ilan etmiş, binlerce insan haksız yere katledilmişti. (Albayrak, 2015: 11)

İslam tarihinde bu boyutta bir din savaşı veya savaşları yaşanmamıştır. Ne var ki bugün, asla tasvip etmesek de üzülerak kabul etmeliyiz ki, İslam coğrafyasının bazı bölgelerinde din ve mezhep adına şiddet hüküm sürmektedir. Bunu görmezlikten gelmemiz mümkün değildir. 11 Eylül saldırısı ve artık küresel bir fenomen hâline geldiği üzere Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) eylemleri sonrasında İslam, genelde şiddet özelde de tedhişle özdeşleştirilmesiyle sonuçlanmaktadır. Şayet din, insanları doğruya, güzel ve erdemli davranışlara çağırarak, barış, sevgi ve kardeşliği amaçlayan bir sistem ise, şiddetle işi nedir? Hele bu din, İslam olduğunda, şiddetle yan yana gelmesi, anılması bir çelişki değil mi? Eğer bir kimsenin ana özelliği dindarlık yani Müslümanlıksa, o zaman dindar düşünce, duygu ve davranış hali kişinin bütün hayatını etkisinde tutuyor demektir (Hökelekli, 2009: 57) ki, bu niteliğiyle bir Müslümanın şiddet ile anılması büyük bir talihsizlik değil midir?

Yukarıdaki sorular ve çalışmamızın sınırları çerçevesinde olmak üzere burada, kısaca, İslam ve şiddet ilişkisinden hatta belki de ilişkisizliğinden

söz edilecektir. Zira İslam, bir insanı öldürmeyi bütün insanlığı öldürmekle eş tutan bir dinin adıdır (5/Maide, 32). İslam, toplumdaki huzursuzluğun kaynağı olan şiddet, zulüm, adaletsizlik ve bozgunculuğun alternatifi olan sevgi, barış, hoşgörü ve kardeşlik olgusunu benimseyen ve hayat tarzı haline getirmeyi önemseyen bir dindir. Hz. Muhammed toplumda huzuru bozan, insanların güvenini sarsan, hürriyetlerini engelleyen kan davalarını, tefeciliği, kadınlara, kız çocuklarına, kölelere ve kimsesizlere reva görülen insanlık dışı uygulamaları/eylemleri toplumdan kaldırmak için mücadele eden son peygamberdir. O iyiliği emreden kötülüğü yasaklayan, temiz şeyleri helal kılan ve murdar şeyleri haram kılan bir dinin tebliğcisidir. Onun yetiştirdiği insan tipolojisi de esasen bu zihniyete sahiptir. Bu ilkeleri içeren ve bu sıfatları taşıyan bir peygamberin getirdiği bir dinin şiddetle ilişkisi değil, ancak ilişkisizliği üzerine konuşulabilir. (Tuğlu, 2009: 32)

Bu dini ve ilmi realitelere rağmen üzülecek ifade edelim ki son yıllarda bilhassa Batı'da İslam dininin şiddet ve terörle özdeşleştirilme gayretleri görülmektedir. İnsaf sahibi ve hakkaniyet duygusunu kaybetmemiş olanlar bir tarafa, bu, Batı söz konusu olduğunda anlaşılabilir bir durumdur. Asıl çelişkili ve anlaşılması güç husus, günümüzde ne yazık ki kendilerini Müslüman olarak adlandıran kimi grupların soğukkanlılıkla öldürdükleri, kestikleri insanların organlarını medya aracılığıyla bütün dünyaya servis etmeleridir. Ancak bunlar Kur'an'ın, İslam'ın ve Müslümanların asla kabul etmediği ve kesinlikle onaylamadığı insanlık dışı uygulamalardır ki, bu türden davranışlar Ebu Süfyan'ın eşi Hind'in, Uhut savaşında şehit edilen Hz. Hamza'nın ciğerini çiğnemesini andırmakta ve nitekim bu olay tarihe bir leke olarak düşmüştür. (Albayrak, 2015: 11)

İnsanlık tarihi Hz. Âdem'in oğullarından Kâbil'in kıskançlıkla kardeşi Hâbil'i öldürmesini (Maide, 5/27-31.), yeryüzündeki şiddetin ilk örneği olarak kodlamaktadır. Allah ile melekler arasında gerçekleşen diyalogda yeryüzünde yaratılacak olan "Halife'nin, "fesat çıkaracak ve kan dökecek biri" (Bakara, 2/30.) olarak nitelenmesi, insan denilen varlığın şiddete yakın ve yatkın olduğunu gösterir. Bu niteleme, şiddetin insanın doğasında var olan bir dürtü ya da fitri bir özellik mi yoksa sonradan kazanılan bir alışkanlık ve tercih mi olduğu tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmayı şimdilik bir tarafa bırakarak, burada kesin olan hususun, Kabil'in kardeşini öldürmesi ve insanın "fesat çıkaracak ve kan dökecek biri" olarak nitelenmesi, bizzat bu nitelermelerin ve bunlardan doğabilecek eylemlerin

kötülüğü ve buna onay verilmediğinin tanrısal/İlahi bir dilde söylenmiş olmasıdır.

Tarihe baktığımızda savaş, işkence, cadı avı ve soykırımın insanlığın aşına olduğu olgular olduğunu görürüz. Ancak günümüz uygarlığının fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik, siyasal, sözel ve sembolik şiddet gibi şiddet türleri ile karşı karşıya olduğu görülmektedir. Şiddet çok yönlü bir olgudur ve kesin bir takım nedenlerinin saptanması da kolay değildir. Ancak şiddetin ortaya çıkma olasılığını artıran durumlar ve koşullar tanımlanabilir, şiddete ilişkin risk faktörleri belirlenebilir. Yoksulluk, eğitimsizlik, kötü aile koşulları, şiddete eğilimli gruplar içinde yer almak, kitle iletişim araçlarından ve popüler kültürden etkilenmek, çocuklukta yoğun şiddete maruz ve/veya tanık olmak (User, Kümbetoğlu, Kolankaya, 2002: 161) sosyokültürel ve ahlaki norm ve değerlerin içselleştirilememesi gibi bir dizi risk faktörü belirlenmiştir. Fakat şiddet potansiyeli içeren durum ve koşulların ya da risk faktörlerinin varlığı her zaman, her ilişkide, her bireyde şiddet davranışını ortaya çıkarmadığı gibi, şiddet aktörleri ve ortamları incelendiğinde de birden çok etkenin varlığı saptanmakta ve bunların görece ağırlıkları konusunda hüküm verilememektedir.

Kirman'ın (2010: 262-263) ifadesiyle köklü bir geçmişi olan şiddet olgusunun türleri arasında dini inanç ve değerlerin referans alındığı veya dinsel sembol ve argümanlarla meşrulaştırılmaya çalışıldığı “dini terörizm” den söz edilebilir. Buna göre “dini terörizm” i, bir dini gelenek içerisinde aşırı uçlarda yer alan marjinal düşünceler veya inanç sistemlerinin, bazı davranışları, özellikle saldırganlığı kutsaması ve yüceltmesi durumunda ortaya çıkan terör ve şiddet eylemleri olarak tanımlamak mümkündür. Mesela dini bir grubun, fiziki güç kullanımı olsun veya olmasın beyin yıkama yoluyla taraftar bulma çalışmaları, gruptan ayrılanların damgalanması, tehdit edilmesi veya öldürülmesi, ayrılan üyelerin gruba ve lider kadroya yönelik saldırıları; dünya nimetlerinden el ayak çekerek ‘uzlet’ (asceticism) hayatına yönelme veya dini gerekçelerle, şehit olma arzusuyla bir insanın kendi canına kıyması, intihar etmesi de aynı şekilde dini şiddet kapsamında ele alınabilir.

Tam bu noktada sorulması gereken soru, ülkemizde ve diğer coğrafyalarda karşılaşılan çeşitli şiddet olayları, dinlerden mi kaynaklanmaktadır yoksa o dinlerin müntesiplerinden mi? İslam coğrafyasında görülen ve dini argümanlarla beslenmeye çalışılan şiddet olaylarının kaynağı bizatihi İslam olabilir mi? Şüphesiz, bu sorulara verilecek cevap din'in/İslam'ın bizatihi

kendinde şiddet üreten bir yapı olmamakla birlikte, müntesiplerinin dini referansları anlayış ve uygulayış biçimleridir. Dolayısıyla din ile o dinin mensuplarının din anlayış ve algılayışlarını birbirinden ayırmak ve ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Zira dinin hükümlerinin ne olduğu kadar, insanların bunları nasıl anladığı, algıladığı ve uyguladığı da önemlidir. Şüphesiz bu ilke ve kurallar tüm din ve din mensuplarının değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken bilimsel esaslardır.

Elbette din bağımsız bir kültürel güçtür; aynı zamanda toplumda çok önemli bir meşrulaştırma aracıdır. Bu yüzden özellikle siyasi amaçların ve ekonomik çıkarların üstünün örtülmesi ve meşrulaştırılmasında kendisine sıkça başvurulur. Neticede bunları yapanlar, o dinin mensuplarından başkası değildir. Bu bağlamda dini çatışmalar ve şiddet eylemleri öngörülebilir, yani kaçınılmaz değildir; ancak ortaya çıktığında da hiç kimseyi şaşırtmamalıdır. (Kirman, 2010: 264)

Özetle dinler ve şiddet ve terör olayları arasında bir ilişki olmakla birlikte terörizm, bizatihi dinden kaynaklanmayıp, dini bir boyutu da olan son derece karmaşık, iç ve dış güçlerin plan, proje ve provakasyonlarının da unutulmaması gerektiği çok boyutlu bir olgudur. Bu olgunun din dışı nedenleri arasında bireysel farklılıklar, yabancılaşma, yoksulluk, küresel eşitsizlik ve Batılı veya küresel sömürgecilğe karşı bir tepki gibi çok çeşitli ailevi, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel sebepler sayılabilir (Kirman, 2010: 267).

Yukarıda konuyla ilgili yapılan açıklamalar çerçevesinde bu araştırmanın problemini şöyle ifade edebiliriz: İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin şiddet olgusuna yönelik bilgi ve ilgisi ne düzeydedir? Din/İslam ve şiddet ilişkisini algılayışı nasıldır, şiddet sorunsalının çözümüne dair kendine özgü bir bakış açısına sahip midir? Araştırmamızın alt problemini de şu şekilde sıralayabiliriz:

Üniversite öğrencilerinin cinsiyetleri din/İslam ve şiddet ilişkisini algılayışlarına etki etmektedir.

Üniversite öğrencilerinin din/İslam ve şiddet ilişkisine yönelik bilgi ve ilgi düzeylerini, buldukları yaş dönemi etkilemektedir.

Üniversite öğrencilerinin eğitim evreleri din/İslam ve şiddet ilişkisine bakışlarını ve şiddet sorunuyla ilgili çözüm önerilerini etkileyen önemli bir faktördür.

2.Yöntem

Bu araştırma, Üniversite öğrencilerinin din/İslam ve şiddet ilişkisi ile

İlgili algılayış düzeylerini bağımsız değişkenler çerçevesinde ele alıp, bu durumu tespit etmeyi ve din/İslam ve şiddet ilişkisinin çeşitli boyutlarının algılanış şeklini incelemeyi hedeflemektedir. Bir nitel çalışma olarak araştırma tek faktörlü bir desen olarak planlanmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din/İslam ve Şiddet İlişkisi İle İlgili Algılayışları”, bağımsız değişkenleri ise “cinsiyet, yaş, öğrenim görülen fakülte ve halen öğrenim görülmekte olunan sınıf düzeyi” dir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluştururken, örneklem grubu ise hazırlık sınıfı ile son sınıf öğrencileridir. Bu çalışmada esas olarak alınan veriler, daha ziyade 2014-2015 eğitim ve öğretim yılında aktif olarak öğretime devam eden öğrencilerle ilgili gözlemlere dayanmaktadır. Niçin hazırlık sınıfı ve son sınıfta öğrenim görmekte olan öğrenciler tercih edilmiştir? Son sınıflar, mezun durumuna gelmiş olan öğrenciler olmaları sebebiyle gerek dini bilgi ve gerekse hayat tecrübelerinin zenginliği göz önüne alınmıştır. Hazırlık sınıfı öğrencileri ise, ilahiyat eğitimi açısından bakıldığında dini bilgi itibarıyla ve hayat tecrübeleri son sınıflara nazaran henüz işin başında olmaları yönüyle dikkate alınmıştır. Dolayısıyla eğitimin, bireylerin dünya görüşü ve din anlayışını etkileme gücüne sahip olduğu gerçeğinden hareketle (Kirman, 2014: 96), dini eğitimini en yüksek düzeyde alanlar ile yeni başlamış olan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin din/İslam ve şiddet ilişkisi hususundaki algıları mevcut eğitim durumları çerçevesinde ele alınacaktır.

Çalışma grubu seçilirken kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Çünkü bu yaklaşım araştırmacının problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında özellikle etkilidir. Süreç çok basit bir soruyla başlar: “Bu konuda en çok bilgi sahibi kimler olabilir? Bu konuyla ilgili olarak kim veya kimlerle görüşmemi önerirsiniz? Süreç ilerledikçe elde edilen isimler ve durumlar tıpkı bir kartopu gibi büyüyerek devam edecek belirli bir süre sonra belirli isimler hep öne çıkacaktır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 139). Bu çerçevede, son sınıf öğrencilerinden yaşları 21-28 arasında değişen ikisi kız ikisi erkek dört öğrenci; Hazırlık sınıfı öğrencilerinden yaşları 18-19 arasında değişen üçü kız ikisi erkek beş öğrenci ile 26.03.2015 - 06.05.2015 tarihleri arasında derinlemesine görüşmeler yapılmış, sorulara verilen cevaplar bizzat kaydedilmiş ve daha sonra bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Ayrıca buna ilave olarak, sadece hazırlıkta

öğrenim gören öğrencilerden olmak üzere, dört kız ve dört erkekten oluşan sekiz (8) öğrenci ile ve aynı sorular çerçevesinde bir odak grup görüşmesi de yapılmıştır. Ancak son sınıf öğrencileri ile bir odak grup görüşmesi yapılmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Bunun nedeni ise, hazırlık sınıfında öğrenim gören öğrencilerle yapılan görüşmede elde edilen verilerin, daha önce yapılan görüşmelerin verilerine yakın veya tekrarı olmaya başlaması şeklindeki gözlemimizden kaynaklanmaktadır.

Bir konu, ürün veya hizmet hakkında insanların ne düşündüğünü ve ne hissettiğini anlamak odak grup görüşmesinin temel amacıdır. Her görüşmenin kendine özgü riskleri olduğu gibi odak grup görüşmesinin de riskleri elbette vardır. Ancak odak grup görüşmesi, grupların bireylere göre daha yaratıcı, daha hızlı sorun çözebilir, kısa sürede ve daha fazla sayıda seçenek üretebilirliği göz önünde bulundurulduğunda, araştırmamızın güvenilirliğine katkı sağlayacağı düşünülmüştür (Yıldırım & Şimşek, 2013: 180). Bu düşünceye rağmen, elde edilen veriler önceki verilerden belirgin bir farklılık göstermediği için metin içinde alıntıya yer verilmemiştir.

Veri Toplama Aracı

Nitel araştırmalarda veri kaynakları araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışı vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 78). Olgubilim araştırmalarında başlıca veri toplama aracı görüşmedir. Olgulara ilişkin yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmak için görüşmenin araştırmacılara sunduğu etkileşim, esneklik ve sondalar yoluyla irdeleme özelliklerinin kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmamızda on sorudan oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formu uygulamaya geçilmeden önce, deneklere sorulacak soruların amaca uygun olup olmadıklarının tespit edilmesi ve soruların anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla, örnekleme temsil gücüne sahip küçük bir grup üzerinde ön uygulama yapılmıştır. Buna göre amaca uygun veri toplama problemi görülen sorularla, anlaşılmasında güçlü çeken ifadeler üzerinde gerekli değişiklikler yapılmış, eksiklikler giderilmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşme tekniği kullanılarak elde edilen verilere bakıldığında, şiddet ve din/ İslam bağlamında sorulan sorulara, görüşmecilerin hemen hemen bütünüyle cevap verdiği görülür. Bir diğer ifadeyle kız veya erkek, hazırlık

veya son sınıf düzeyinde olmak üzere bütün görüşmeciler, kendilerine sorulan sorulara ilgi göstermiş ve sahip oldukları bilgi ölçüsünde sorulara cevap vermişlerdir. Zincir örnekleme yöntemine göre yapılan derinlemesine görüşmelere ek olarak yapılan odak grup görüşmesi de analiz edildiğinde, görüşme, rahat bir ortamda gerçekleştirilmiş olup önceki görüşmenin içeriğine yakın fikir ve tutumlar ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Şu halde odak grup görüşmesi sonucu elde edilen verilerin kartopu örnekleme yöntemi görüşme verilerini teyit ettiğini söyleyebiliriz.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu başlık altında, yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda örneklem grubunun şiddet olgusuna olan ilgisi ve bilgisi, din/İslam ve şiddet ilişkisi konusundaki algısal durumu ve şiddet fenomenine yönelik çözüm odaklı tutum ve davranışları hakkında açıklama ve yorumlarda bulunulacaktır.

3.1.Şiddet İle İlgili Bilgi ve İlgı Düzeyi

İletişim ve bilişim devriminin zirve yaptığı ve birçok gelişmelere neden olduğu yeni bir yüzyılı idrak etmekteyiz. Bu gelişmelerden biri de insanlar arası iletişimin niteliğinde ve yoğunluğunda yaşanmakla birlikte aynı şekilde insanların yakın ve uzak çevrede meydana gelen olay ve olgulara olan ilgisi de nitelik ve nicelik açısından artmış ve oldukça değişmiştir. Hele hele günümüz insanını, sahip olduğu imkânlar yönüyle önceki yüzyılların insanlarıyla karşılaştırmak ve kıyaslamak asla mümkün değildir. Aynı durumun, farklı dönemlerde yaşayan insanların ihtiyaç ve eğilimleri ile ilgi gösterdikleri nesne, olay ve olguların içeriğindeki farklılıklarda yaşandığı söylenebilir.

Belirli bir olay ya da etkinliğe yakınlık duyma, ondan hoşlanma ve ona öncelik tanıma; dikkati öncelikle belirli bir şey üzerinde toplama eğilimi, alaka (Doğan, 1996: 535) şeklinde tanımlanan “ilgi”, insani özelliklerimizden birisidir. Bu özelliğini sınırsız bir biçimde kullanma imkânı bulan bir çevrede yetişen bu günün gençliği ve daha özelinde İlahiyat Fakültesi öğrencileri, önceki nesillere nispetle, dünyada olup biten her şeyden haberdar oluyor, hemen her konuda yüzeysel veya derinlemesine bilgi sahibi oluyor. Nitekim İlahiyat fakültesinde eğitim gören öğrenciler; diğer dinler hakkında ilgili olmak yanında toplumun büyük bir kesiminin inancı olan İslam dinine ilişkin konuların bilimsel biçimde incelenmesi için uzman din bil-

ginleri, örgün öğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile İmam Hatip liselerinin meslek derslerini verecek öğretmenlerin ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde toplumun ihtiyaç duyduğu din hizmetlerini yerine getirebilecek yeterlilikte din adamları yetiştirilmek (Aşıkoğlu, 1994: 84; Aşıkoğlu, 2012: 222–223) amaçları doğrultusunda lisans düzeyinde öğrenim görmektedirler. Bu öğrenciler diğer fakültelerdeki gibi çoğunluğu üniversite çağı öğrencilerinin genel özelliklerini yansıtmakla birlikte farklı özelliklerinin de olabileceği ön görülebilir. Lisans düzeyinde eğitim gördükleri için ilahiyat fakültesi öğrencileri çoğunluk itibari ile üniversite gençliği kapsamında yer alır. Üniversite gençliği yaş dilimi açısından ülkemizde büyük oranda 18–25 yaşlar arasında yer alır. Aynı yaş aralığı ilahiyat fakültesi öğrencilerini de kapsamaktadır. Üniversite gençliğinin niteliklerine sahip özellikler taşıyan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin üniversite gençliği ile benzer eğilimler ve sıkıntıları taşıması da makul görülebilir. Bunun için üniversite gençliğinin özelliklerini anlamak ilahiyattaki öğrencilerin özelliklerini de anlamayı kolaylaştırır. O halde üniversite gençliğinin öne çıkan özellikleri nelerdir?

Bir tanım yapmak gerekirse üniversite gençliği, fiziksel gelişme ve değişme dönemini henüz tamamlamış, psikolojik gelişmeleri bakımından yetişkinlik öncesi dönemi yaşayan, artık kalıcılık kazanacak bir kimlikle hayata atılma, sosyal bir statü kazanma çabasında olan, ülkenin yönetim ve kalkınmasında önemli sorumluluklar alma safhasına gelmiş gençlik kesimidir (Bayyığıt, 2011: 19) denilebilir. Gelişim dönemleri açısından çalkantılı dönemin sonuna denk gelen üniversite gençliği ergenlik dönemine göre nispeten daha durgun bir dönemde yer alır. Üniversiteli genç, düşünce ve davranış açısından elbette daha kararlı bir yapı sergilemektedir. Üniversite gençliği çoğunlukla, bulunduğu ortamdaki sosyal ve siyasal yapı üzerinde düşünen, inceleyen, araştıran, sorgulayan, bildiği doğruları savunan toplum kesimini oluşturmaktadır. Genç beyinleri ve aktif bedenleri ile yeri geldiğinde topluma can veren kan, yeri geldiğinde ise yön veren beyin olmuşlardır (Desenli, 2000). Bu özelliklerinin yanı sıra üniversite gençliğinde var olan psikososyal özellikler, “kimlik sorunu, isyankârlık, hayat gayesi oluşturma, sorumluluk duygusunun gelişmesi, hayattan tatmin arama, macera ve hareketlilik” olmak üzere belirlenebilir (Ulu, 2006). Üniversite gençliğinin çözmesi ve üstesinden gelmesi gereken çok çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Yeni bir ortama ve çevreye uyum sağlaması, meslek sahibi olmaya hazırlanarak ilerideki yaşamlarına yön vermeye çaba göstermeleri bu sorunlardan bazılarıdır (Yıldız, 2003). Dolayısıyla bu makalede,

Üniversite gençliğinin niteliklerine sahip özellikler taşıyan ama onlardan farklı olarak dini öğrenim gören ve doğal olarak bu istikamette düşünce ve davranış geliştirmesi beklenen ilahiyat fakültesi öğrencilerinin din/İslam ve şiddet ilişkisi hususundaki yaklaşım ve tutumları ortaya konulacaktır. Zira eğitim düzeyi ile dini tutumların arasında yakın bir ilişkinin varlığı bilinmektedir (Kirman, 2005: 40)

Araştırmada İlahiyat Fakültesi bünyesinde örgün din öğretiminin verildiği ve bu din öğretimini alan öğrencilerin bir şekilde bilişsel, davranışsal ve ilişkisel boyutta özümsemiği varsayılmıştır (Seyhan, 2012: 535). Bu çerçevede şiddetin ne olduğu ile ilgili sorumuza son sınıf öğrencilerinden verilen cevaplar şöyledir:

“Karşılıklı taraflardan güçlü olanın zayıf olanı sözel, psikolojik, fiziksel yönden zor durumda bırakmasıdır” (3. Görüşmeci).

“İnsanlık onuruna aykırı bir davranıştır. Dünyaya da ahirete de fayda sağlamayan ama insanlık tarihi kadar eski bir faaliyettir (1. Görüşmeci).

Aynı soruya hazırlık sınıfı öğrencileri şu açıklamaları yapmışlardır:

“Bir olay karşısında sinirlere hâkim olunamadığında karşıdaki insana tepki gösterme ve uygulanan güçtür (10. Görüşmeci).

“Vurmak, darp etmek akla gelir. İnsana yapılan psikolojik ve fiziksel olumsuz etkilerdir. Vurmak fiziki bir etkidir. Babamın sürekli notlar yüksek olsun demesi psikolojik bir baskı oluşturuyor. Psikolojik şiddet unutulmaz, hatta o kalıcı etkiler bırakır. Sonra kapanabilir. Ama “El yarası kapanır, dil yarası kapanmaz derler” (7. Görüşmeci).

Yukarıda verilen ifadelerle bakıldığında her iki sınıf düzeyinde şiddete ve şiddetin çeşitlerine yönelik bir ilginin de ayrıntılı olmasa da belli oranda bilginin de bulunduğu söylenebilir. Son sınıflarda ‘güç’, ‘insanlık onuru’, ‘ahiret’ ve şiddetin ‘insanlık tarihi kadar eski’ olduğuna vurgu yapılırken buna karşılık hazırlık sınıfı düzeyinde ise uygulanan ‘güç’, ‘darp’ ile birlikte daha çok ‘tepki gösterme’ ve ‘psikolojik baskı’ yönünün öne çıktığı görülür. Ahiret ve insanlık onurunun elbette psikolojik ve manevi boyutu ve etkisi vardır; fakat burada manevi boyut göz ardı edilmemekle beraber asıl vurgunun kaynağının ve kullanılan kapsayıcı kavramların temelinde, alınan eğitimin değiştirici ve dönüştürücü gücü olmalıdır. Dolayısıyla eğitimin, bireylerin dünya görüşü ve din anlayışını etkileme gücüne sahip olduğu gerçeğinden hareketle, dini eğitimini en yüksek düzeyde alan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin özneleşmeleri ve birer özne olarak tercihte bulunmaları ve karar vermelerini etkilediği görülmektedir (Kirman, 2014: 98).

Hazırlık sınıfı bağlamında şiddetin psikolojik yönüne yapılan vurgunun daha çok öne çıkması- El yarası kapanır, dil yarası kapanmaz derler -, son sınıflardan farklı olarak, son zamanlarda içinde yetişmiş oldukları aile ve eğitim ortamlarında dayanın/fiziksel şiddetin giderek azaldığı ile açıklanabilir. Dolayısıyla bunun yerine cezalandırıcı bir jest, mimik, söz, kınama, dışlama ve ilişkiyi bir süreliğine askıya alma gibi psikolojik unsurların geçtiği görülmektedir ki bunu, örgün eğitimdeki müşahedelerimizi de katarak söyleyebiliriz.

Şiddetin bütün yönleriyle insanın bedensel ve ruhsal varlığı ve sağlığına zarar verdiği herkes tarafından biliniyor ve dile getiriliyor. Öyle ki bizzat bu fiilin aktörü olanların bile şiddetin bizatihi kötülüğünün yanı sıra bireysel ve toplumsal zararlarını herkesten daha iyi bildiği söylenebilir. Dolayısıyla User' in de belirttiğine göre (2002: 162) özyaşam öyküsünde şiddet mağduriyeti/tanıklığı bulunan her bireyin şiddet göstermediği bilinmekle birlikte şiddetin öğrenilen, transfer edilen, yeniden üretilen bir davranış bilgisi olduğunu kabul etmek gerekir. Saldırganlığın denetlenmesi ve saldırgan enerjinin olumlu kanallara yöneltmesi nasıl sosyalleşme süreci içinde öğreniliyorsa, bunun öğrenilememesinde de sosyalleşme sürecindeki sorun ve aksaklıkların rol oynadığı açıktır.

Sosyalleşme şüphesiz aile içinde tamamlanmakta, okulda, kurumlarda, kitle iletişiminde karşılaşılan mesajlar ve rol modelleri de şiddetin öğrenilmesinde önemli yer tutmaktadır. Çocuklar ve gençlerin yaşamlarında anlamlı duygusal bağlantılar, heyecan gereksinimlerini karşılayabilecek deneyimler, tutunabilecekleri değer sistemleri bulunmaması da, şiddete yol açan etkenler olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu şiddet dolayımındaki sosyalleşmenin, İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesi öğrencileriyle mütedeyyin ailelerin çocuklarının yaşamlarında diğer gençlerin yaşamlarında olduğu kadar ağırlığının olmadığı düşüncemizi de belirtmeliyiz.

3.2. Din/İslam ve Şiddet İlişisini Algılayış

21. yüzyılın başında dünya, hala en çok din/şiddet ilişkisini ve bu ilişkiden kaynaklandığı ileri sürülen eylemleri konuşuyor, yayınlar yapıyor ve araştırmalar ortaya koyuyor. Zira son zamanlarda şiddet ve terörizm eylemleriyle bunların yıkıcı etkileri büyük bir artış kaydetmiştir. Bir diğer ifadeyle geride kalan zaman diliminde tüm dünya hem dini eğilimlerin hem de dini sembol ve argümanlar ile meşrulaştırılmaya çalışılan şiddet ve terör eylemlerinin yükselişine şahit olmuştur. Söz gelimi, İsrail'de Yahudilerle

Filistinliler arasında devam eden çatışmalar, Kuzey İrlanda'da yaşananlar, Hindistan ile Pakistan arasında kaynayan çatışma ve son zamanlarda Irak ve Suriye'deki gelişmeler dini referanslı terör eylemlerinden sadece birkaçıdır. Dolayısıyla küresel ölçekte yaşanan bu olgularla karşı karşıya gelen insanların ve özellikle 18-25 yaşlar arasında yer alan üniversite/ilahiyat fakültesi gençliğinin, bu bölgesel ve küresel ölçekli gelişmelere dair olumlu ya da olumsuz bir algısının olması doğaldır. Şu halde Kurt'un (2014: 140) da belirttiği gibi, sosyokültürel yapının temel unsurları olarak bilinen zihniyet, aile, hukuk, ahlak, iktisat, din, edebi ve estetik durum, eğitim gibi değer ve kurumlar, sosyal çevreyi de içerisine alarak bireysel ve toplumsal kimliklerin şekillenmesinde, belirli bir anlayış ve bakış açısının kazanılmasında önemli ölçüde etkilidirler.

Evde, okulda, arkadaşlar arasında ve bunların dışında herhangi bir yerde şiddete maruz kalma durumlarının olup olmadığına, son sınıfta öğrenim gören dört görüşmeciden üçü evde ve okulda maruz kaldıklarını, esasen şiddetin öğrenildiğini ve aynı şekilde devam ettirme eğiliminde olduğunu ifade etmişlerdir:

“ Okulda öğretmenlerden dayak yedik. Bizim jenerasyon genelde hep dayak yemiştir. Bizden sonraki veli, öğretmen ve velilerin algısı değişti, bilinçlenme oldu, hak aranır oldu ve dayak azaldı” (1. Görüşmeci).

“Evde: çocukken benden bir yaş büyük kardeşimle kavga edip, ardından annem de gelerek terliği bir ona vururdu bir bana vururdu. Okulda: Psikopat öğretmenlerimiz benim hatam olmasa bile sınıfta konuşan arkadaşlar olduğunda hepimizi sıra dayağından geçirerek cetvelle tüm sınıfın tırnaklarına vururdu. Ağzı bozuk hocalar sürekli “muşmula suratlılar” diye hakaret ederlerdi sınıfta.” (2. Görüşmeci).

Hemen hemen bütün görüşmeciler şiddetin bir çözüm yolu olmadığı gibi şiddetin şiddeti çağrıştıracığını ve tetikleyeceğini söylerken; şiddete maruz kalmayla ilgili olarak, hazırlıkta öğrenim görenlerden sadece bir tanesi okulda sıra dayağı yediğini ifade etmiştir:

“Okulda sıra dayağı yedik. İlkokulda ağladığım için tokat yedim ve okuldan soğudum. (7. Görüşmeci).

“Şiddet çözümsüzlüktür. Başvurulmamalıdır. Aşırılık doğru değildir. Şiddeti körükler (2. Görüşmeci).

“Şiddete başvurmak tabii ki bir çözüm yolu değildir. Karşısındaki insana daha farklı şekillerde karşılık verilebilir. Yani karşımızdaki bize diken attıkça biz ona gül atmalıyız. Onlarla güzel konuşmalıyız. Bunun en güzel

örneği Peygamberimiz. O Şiddete maruz kaldığı halde şiddete şiddetle karşılık vermemiş sadece susmuş ve Allah a tevekkül etmiş. Yani eğer şiddet bir çözüm yolu olsaydı Peygamber efendimizde şiddet uygulardı (9. Görüşmeci).

Görüşme sonucu elde ettiğimiz verilerden anlaşılan odur ki, çok az da olsa disiplin ve düzeni sağlamak için güç kullanmak gerekebilir denilse de bu güne gelindikçe şiddetin azaldığı görülmektedir. Elbette söz konusu azalmada eğitimin, şiddet vb. zorbalıkların zararlarının anlatılmasının, ilgili yayınların ve başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere diğer kurumların şiddeti önleme eylem planı tarzı çalışmaların oldukça etkili olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü ‘İnsanlar niçin şiddete başvuruyor olabilir? Şeklinde yönelmiş olduğumuz soruya; ‘Düşüncesizlik, insanların anlayış sahibi olmamalarıdır. Başkalarının düşünce ve hayatlarına saygılarının olmayışıdır. Bu da egodan, bencillikten kaynaklanıyor olsa gerekir. Makam ve mevki hırısı, öfkelerini kontrol edememek, önceden şiddet görmüş olmak, sabırsızlık, dinin yeterince bilinmemesi ve yaşanmamasıdır’ cevabı verilerek sıralanan nedenlerin yukarıda belirttiğimiz çalışmalarla şiddetin azaldığı söylenebilir.

Herhangi bir olumsuz vurguya yer vermeden şiddet ile din arasında bir ilişkinin varlığını olumlu veya olumsuz anlamda tespit etmek üzere sordüğümüz soruda, cevap olarak bütün katılımcılar şiddet-din ilişkisinden değil “şiddet-din ilişkisizliği” nden söz etmişlerdir:

“ İslam hoşgörü dinidir. Suçlu olana cezası verilir. Ama İslam’da şiddete yer yoktur. Batıda meydana gelen din bağlantılı terör olaylarının arka planında İstihbarat örgütleri vardır. Bunu Müslümanların etkisini azaltmak, gücünü kırmak için yapıyorlar. İşit din devleti kurmak istiyor diyorlar, fakat bu şekilde insanları öldürerek yapılmaz bu (6. Görüşmeci).

“Evet vardır. Dinin emrinin aslında iyi insan olmak olduğunu unutmak, ibadetlerine dikkat etmemek şiddete sebeptir. Çünkü ibadetlerin hem psikolojik hem de fizyolojik yönden yararları vardır. Örneğin; abdest alan bir insan abdest suyuyla negatif enerjisini, stresini döker (3. Görüşmeci).

“Şayet olsaydı dini en iyi temsil eden Hz. Peygamberin hayatında şiddetle ilgili örneklere rastlardık (1. Görüşmeci).

“ Şiddete din fırsat vermez. Kur’an iyilikten bahsediyor. Din ve Şiddet birlikte düşünülemez. Yani iyilik yanlısı olan din ile şiddet bağdaşamaz (8. Görüşmeci).

Görüldüğü gibi din/İslam’ın şiddet ile ilişkisinin olamayacağı kesin

bir dille belirtilmektedir. Bir diğere ifadeyle İslam'da şiddete yer olmadığı ve İslam'ın hoşgörü dini olduğu ve dinin iyi insan olmayla birlikte ibadeti emrettiği; söz konusu ilkelerin insanı kötülükten uzaklaştırmak için emredildiği veya bu ilkeler hayata geçirildiğinde insanları şiddetten uzak tutacağı belirtilir. Ayrıca bir taraftan iyilikten başka bir şeye yer vermeyen İslam'ın temel kaynağı Kur'an'ın özünü kavrayamamanın insanı kötülüğe/şiddete sürükleyeceği ortaya konulurken; diğere taraftan dini getiren ve tebliğ eden Hz. Peygamberin dini en "iyi temsil" eden "kaynak model" olarak, o'nun hayatında şiddetle ilgili örneklerin olmadığı vurgulanır. Model alınan şahsın hiçbir söz ve eyleminde şiddet ve onu hatırlatan bir işaret ve iz bulunmadığı halde onu model aldığını beyan eden grup ve toplulukların hayatında şiddetin olması izahtan varestede değil midir?

Yukarıdaki sorunun devamı niteliğinde olan altıncı soruda şiddetin kaynağı din midir, hemen sonrasındaki soruda ise dinin anlaşılma ve algılanış biçiminden mi kaynaklanıyor olabilir? Şeklindeki sorulardan birincisine hemen hemen bütün katılımcılar: "Asla din şiddeti emretmez." Şeklinde kısa ve vurgulu bir ifade kullanırken, son sınıf öğrencilerinden biri, cevabı detaylandırarak şu açıklamayı yapmaktadır:

"Şiddetin kaynağı din değildir. İslam s-l-m kökünden türemiştir ve anlamı "barış" tır. Kaynağı Kur'an olmayan düşünceler insanları karmaşaya, kaos'a sürükler. İnternetin yaygınlaştığı günümüzde sanal âlem her türlü bilgiyi içermektedir. İnsanlar yalan yanlış her türlü bilgiyi almaktadır. Hurafelerden ve bidat'lerden oluşan bir din anlayışı üretiyorlar kendilerine. Oysa Peygamberimiz "size iki şey bırakıyorum, bunlara sarılırsanız sapıtmazsınız: Allah'ın kitabı ve benim sünnetim" diyor (4. Görüşmecisi).

Açıklamasını verdiğimiz dördüncüsü ve diğere katılımcıların tümünün, dinin şiddet içermediğini açık bir biçimde ifade etmelerine rağmen bu durumun daha çok, dinin algılanma ve anlaşılmasından kaynaklandığı üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir:

"Kur'an'a nasıl bakarsak öyle görürüz. Sadece cihat ayetleriyle meşgul olursak şiddete gidilebilir. Bireyin Kur'an'a yönelirken hazır bulunduğu ile alakalıdır bu durum. Kur'andan önceki beslendiği kaynaklar önemlidir. Kur'andan önce, aynı şartlarda ve ortamlarda yaşamadığımız kişilerin yazdığı kitaplar ve içinde yetiştiğimiz gruplar bizi etkiliyor ve biz Kur'ana o şekilde bakıyoruz (2. Görüşmecisi).

"Dini merkeze alan terör eylemleri bunun en açık göstergesidir. Cihad ediyorum diyorsun kendi Müslüman kardeşini öldürüyorsun; senin için

Amerika ve İsrail'e karşı mücadele vermektir. İslam ülkelerinin yönetimlerinin çoğu toplumundan ve kendi kültüründen uzak, dış bağlantıları var. Mesela, Mısırda Müslüman kardeşler seçimle işbaşına geldiği halde müsaade etmediler. Bu politiktir ve dış mihrakların bir projesidir.

“Din’i cemaat ve tarikat liderlerine göre anlıyoruz, peygamberimizin tatbikatını gözden geçirip hayatımızda içselleştirmiyoruz. Kur’an’a ve peygamberimizin hayatına özgür ve bağımsız bir gözle bakmalıyız (1. Görüşmeci).

“İnsanlara Kur’an ve Sünneti doğru öğretemediğimizden bu yanlışlar ortaya çıkıyor. Din itidali, dengeyi öğretir. İtidalin olmadığı yerde her türlü olumsuzluklar meydana gelebilir (4. Görüşmeci).

Son sınıflardan yaptığımız bu alıntılarda en dikkate değer husus, dinin/İslam’ın öğrenilmesi ve öğretilmesinin, temel iki kaynak olan Kur’an ve Sünnet merkezli olması gerektiği vurgusudur. Doğru anlayış ve eylemler, ancak temel kaynaklardan elde edilen doğru bilgiler sayesinde mümkün olabilecektir. Hemen hemen bütün dinlerin yaşanması esnasında ortaya çıkan inanç, ibadet, duygu, bilgi ve etki boyutlarından (Glock, 1998:555-256; Köse ve Ayten, 2012: 110) bilgi boyutunda, bütün dinlerde mensuplarının, inancının temel öğretilerini ve kutsal metinlerini bilmesi ve onlara güvenmesi beklenmektedir. Bir inancı bilmek, onu kabul etmek için gerekli şart olduğundan bilgi boyutu ile inanç boyutu arasında sıkı bir ilişki vardır. Bir insanın faaliyetleri, olaylara yaklaşımı ve hatta bir işi tutuş tarzı, o kişinin yaş grubuna, bireysel yeteneklerine, yetiştirme tarzına, içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel çevreye göre değişiklik gösterir. Bu açıdan bakıldığında İlahiyat Fakültesi öğrencileri de içinde bulunulan toplumsal ve kültürel çevre faktörünün izlerini taşımaktadırlar. Sosyolojik olarak bakıldığında modernleşmenin temel göstergelerinden biri olan eğitim, insanların hayatlarını, din ve dünya görüşlerini değiştiren önemli bir güç olarak karşımıza çıkar. Eğitim yoluyla bir değişim ve dönüşüm yaşayan son sınıf öğrencilerinin bilgi, birikim ve pratik tecrübelerden kaynaklanan yorumları daha genel, daha temel ve daha kapsayıcı niteliğe sahipken, çoğu açıklamaları onlara yakın ve benzer yönler taşımasına karşın hazırlıkta eğitim görenlerin aynı düzeyde olmadığı görülmektedir. Elbette bu farklılığın alınan eğitimle ve tecrübe ile olan ilişkisi ortadadır. Ancak hazırlıkta eğitim gören öğrencilerin, son sınıf öğrencilerinin de belirttiği din ile şiddet ilişkisizliği, dinin iyilik ve iyi insan istemesi, iyi öğrenildiğinde Kur’an’ın ve Peygamberimizin örnek hayatının şiddet ve kötülüklerden koruyacağına dair fikir-

leri ise, İmam-hatip Lisesinde eğitim-öğretim almamış olsalar bile örgün eğitimde aldıkları Din Kültürü Ahlak Bilgisi dersi ve Cami, Kuran Kursu eğitimi almış olmalarından ve mütedeyyin ailelerin ağırlıklı olarak İlahiyat Fakültesini tercih etmiş olmalarından kaynaklandığını düşünüyoruz.

Bu bakış açısı farklılığı, din anlayışı bağlamında yapılan yorumlarda son sınıflar lehine açık ara farkını sürdürmektedir: Din anlayışlarımızı, Kur'an'dan önceki beslenme kaynakları, farklı kültür ve coğrafyalarda yaşayan kişilerin yazdığı kitaplar, içinde yetişip serpiştiğimiz gruplar, dini cemaat ve tarikat liderlerine göre şekillendiriyoruz; Oysa Kurana ve Peygamberimizin hayatına özgür ve bağımsız bir gözle bakmalıyız. Samimi ve özgüven yüklü bu tespit ve eleştiriler, sosyolojik pencereden bakıldığında sadece kendi toplumsal sorunlarımızla sınırlı olmayıp bütün İslam dünyasının tarihsel ve sosyal sorunları ile aşağı yukarı aynı olduğu görülür. Çünkü Müslümanların yaşadığı diğer coğrafyalarda da benzer sorunların ve tartışmaların olduğu malumdur.

Aynı şekilde cihat adı altında Müslüman bir kişi, grup veya ülkenin bir diğeri ile değil, Amerika ve İsrail gibi ülkelerle mücadele etmesi gerekir. İslam ülkelerinin yöneticileri söz konusu ülkelerle mücadele etmek yerine onlarla işbirliği yaparak kendi halkına zulmetmektedir ki bunun son örneği, seçimle ve demokratik yollarla iktidara gelmiş olan yönetime, darbeyle müdahale edilmiş olan Mısırda yaşanmıştır. Bütün bu yaşanan ve olup bitenlere karşı demokrasi, insan hakları ve özgürlük kavramlarını dillerinden düşürmeyenler, doğusuyla batısıyla, seyirci kalmışlardır. Bütün bu iç ve dış meselelerle, uluslararası ilişkiler ve örgütlerle, mühendislik projeleriyle ilgili olduğu kadar; din ve dinin kaynakları, anlaşılma ve uygulanış biçimleriyle ilgili geniş perspektifli yorumlar öğrencelerin din anlayışlarında Fakülteye girdikten sonra alınan eğitimin etkisiyle ciddi anlamda bir değişimin yaşandığını ortaya koymuştur (Kirman, 2014: 114). Nitekim bu bağlamda bir öğrencinin söylediği şu sözler anlamlıdır: İtidalli olmak gerekir. Din itidali, dengeyi öğretir. İtidalin olmadığı yerde her türlü olumsuzluklar meydana gelebilir (4. Görüşmeci).

Dinin algılanma ve anlaşılmasıyla ilgili bazı olumsuzluklar ve yanlışların ortaya çıktığına dair hazırlıkta öğrenim görenlerin yorumları ise şöyledir:

“İnsanlar dini kendi çıkarlarına ve anlayışlarına göre yorumluyor; Mut'a nikâhı gibi (5. Görüşmeci).

“Bu işit ve benzeri adamlar sapıtmıştır. İslam'da böyle bir şey yoktur (8. Görüşmeci).

“İşit İnsanlara recim uyguluyor. Gayrimeşru davranışta bulunan kadınları öldürüyorlar. Yabancı gazetecileri öldürüyorlar. Bazıları dini bozuyor, sünnet kılmasan da olur, farz kıldığın zaman da başını açsan da olur diyorlar (7. Görüşmeci).

“Evet dinin algılanış biçimi farklıdır. Şiddetin yaşanmaması için dini insanlara en güzel şekilde anlatmalıyız, anlattığımız gibi biz de uygulamalıyız. Eğer böyle olursa şiddet ortadan kalkar ve yerini sevgi ve muhabbete bırakır. Bunu için de İlahiyatçılara, anne ve babalara, öğretmenlere çok görev düşüyor” (8. Görüşmeci).

Dikkatli bir gözle bakıldığında dinin anlaşılmasıyla ilgili olarak söylenen Mut'a nikâhı, İşid örgütü ve onun din adına yaptığı yanlışlıklar, dinin emirlerinin keyfi bir biçimde yorumlandığı belirtilir ve bu yanlış algıların önlenmesi için ilahiyatçılara, anne ve babalara, öğretmenlere çok büyük görev düştüğü çağırısı yapılır. Bir inancı bilmek, onu kabul etmek için gerekli şart olduğundan bilgi boyutu temeli oluşturur ve elbette onun inanç boyutu ile arasında sıkı bir ilişki vardır. Bir insanın eylemleri, olaylara bakışı ve hatta bir işi yapma tarzı, o kişinin yaş grubuna, bireysel yeteneklerine, yetiştirme tarzına, içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel çevreye göre değişiklik gösterir. Dolayısıyla bu değişiklikler bir yönüyle küreselleşmeye (Kongar, : 29) bir diğer yönüyle küreselleşmeyle birlikte yerel duruma işaret eder. Küreselleşmeye işaret eder; yani herkes, dünyada olup bitenlerden anında haberdar olmakta ve en azından duygusal ve düşünsel planda etkilenmektedir. İşid gibi yeni versiyonları çıkmıştır ama 11 Eylül terörünün bütün dünyayı etkileyen sonuçları bunun en dikkat çekici örneğidir. Yerel duruma işaret eder; yani daha önce de ifade edildiği gibi bir İmam-hatip Lisesinde eğitim-öğretim görmemiş olsalar bile Örgün Eğitim seviyesinde aldıkları Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretimi, Cami'de ve Kuran Kursu'nda eğitim almış ve ağırlıklı olarak mütedeyyin ailelerden gelmiş olmaları onların bakışı ve yaklaşımının kaynağı olmaktadır. Esasen üniversite gençliğinin geçmişte almış oldukları eğitimle birlikte Sosyo-kültürel ve dini çevrenin, onların kimliği ve dünyaya bakışının inşasında büyük bir etkisi söz konusudur. Buna karşılık son sınıfların, geçmişten gelen mirasa karşı eleştirel, sorgulayıcı ve ayıklayıcı bir bakış geliştirdikleri görülmektedir.

3.3.Şiddete Karşı Çözüm Önerisi

İlahiyat fakültesi öğrencileri lisans düzeyinde eğitim gördükleri için çoğunluk itibari ile üniversite gençliği kapsamında yer alır. Daha önce de

işaret edildiği gibi araştırmada İlahiyat Fakültesi bünyesinde yüksek din öğretiminin verildiği ve bu din öğretimini alan son sınıfta bulunan öğrencilerin bir şekilde bilişsel, davranışsal ve ilişkisel boyutta özümlediği varsayılmaktadır (Seyhan, 2012: 535). Diğer taraftan görüşlerine başvurduğumuz alt sınıf öğrencilerinin de geçmişte aldıkları eğitim, geldikleri dini ve sosyokültürel çevreye bağlı olarak, karşılaşılan sorunlara yönelik bir çözüm tarzına sahip olacağı kabul edilir. Anlaşılan birer toplumsal kurum olan din ile eğitim arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Sosyolojik açıdan bakıldığında modernleşmenin temel göstergelerinden biri olan eğitim, insanların hayatlarını, din ve dünya görüşlerini değiştiren önemli bir güç olarak karşımıza çıkar. Elbette eğitim yoluyla değişim ve dönüşüm tecrübeleri yaşama, diğer fakültelerde eğitim görenlerle birlikte ilahiyat eğitimi alan öğrenciler için de söz konusu olan önemli bir süreçtir.

Eğitim düzeyi ile dindarlık arasında ve buna bağlı olarak oluşan sosyal olayları yorumlayış tarzı arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bireyler dini bilgi, dini inanç veya ibadet alışkanlığı ile beraber doğmazlar. İnsanlarda doğuştan potansiyel olarak bulunan bu özellikler sosyalleşme sürecinde öğrenilerek kazanılır. İnsanlar, dini tutum ve davranışlarını, içinde buldukları kültürün sembollerinin anlamını öğrenmeleriyle yapar hale gelmeleri için eğitime, eğitime ihtiyacı duyarlar (Kirman, 2014: 110). Eğitime olan bu ihtiyaç, doğumla başlar hayatın her kademesinde sürdürülerek karşılanmaya çalışılır ve bu süreç insan ömrünün sonuna kadar devam eder. Her kademe alınan eğitim ise, o kişinin yaş grubuna, bireysel yeteneklerine, yetişme tarzına, içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel çevreye göre insanın eylemlerini, olaylara bakışını ve hatta bir işi yapma tarzını dahi etkiler ve yönlendirir.

Eğitim, istendik davranışlar ve yeni olaylar karşısında müspet refleksler ortaya çıkarabiliyorsa amacına ulaşmış sayılır. Ortaya çıkan yeni olaylar, sorunlar ve sorunlara, eğitim gören aktörün, aldığı eğitim sayesinde ve seviyesinde çözüm üreteceği umulur. Bu çerçevede İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ülkemizde ve dünyada sıkça karşılaştığımız şiddetin çözümüne dair fikirleri ve tutumları önemlidir. Bu bağlamda, dayak cennetten çıkma mıdır? Sorusuna, disiplinin gerekli olduğu, fakat cennetin ve dayanın birbiri ile bağdaşmayacağı karşılığı verilmiştir:

“Cennetin olumsuz bir şeyle zikredilmesi doğru değildir. Cennetle dayanın birlikte düşünülmesi bir basitliktir, hafifliktir. Geleneksel tedrisat ve

siyasetimizde dayak ve şiddet olduğu için onu meşrulaştırmak için söylenmiştir (2. Görüşmeci).

“Hayır. Bu şiddete meyilli insanların yaptıklarını meşrulaştırmak için uydurduğu dayanaktır (10. Görüşmeci).

Hemen hemen bütün katılımcıların olumsuz baktığı cennet-dayak eşleştirmesinden sonra ise şiddetin ve özellikle kadına yönelik cinayetlerin medyada yer almasının durumu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Şiddetin ve kadın cinayetlerinin medyada yer alması bir farkındalık mı oluşturuyor yoksa şiddeti sıradanlaştırıyor mu? Bu soruya, bütün katılımcıların sıradanlaştırıyor, farkındalık oluşturmuyor cevabı vermesi çok ilginçtir ki bu, bir yönüyle günlük hayatın önemli bir parçası haline gelmiş olan medya, onun verdiği haber ve haberi sunuş şekline duyulan güvensizliğin durumunu gözler önüne sermektedir:

“Sıradanlaştırıyor. Azalmadan devam ediyor olması bir gösterge. Modern toplumun getirisi bu. Kadının çalışma hayatına girmesi ve yeni roller üstlenmesi şiddeti besliyor. Annelik rolünü icra edemez oldu. Bu çocuğu da ihmal etmek demektir (2. Görüşmeci).

“Farkındalık oluşturmuyor. Haberi sunuş şekli ve reyting, tirajı arttırma düşüncesi var. Aile ve çocuklar düşünülüyor. Haberin verilmiş biçimi önemli ve bu konuda ciddiyetsizlik var. Kargaşaya neden oluyor (4. Görüşmeci).

“Sıradanlaştırıyor. Farkındalık oluşturmuyor. Acıma duygumuzu, merhamet duygumuzu kaybediyoruz. Dizilerdeki birçok olumsuzluklar, meyilli insanları teşvik ediyor (7. Görüşmeci).

“Sıradanlaştırıyor. Her gün haber yapılması şiddeti normalleştiriyor. Aklında olmayanların aklına getiriyor. Sadece söylemde kalıyor, icraat olmayınca sıradanlaşıyor (8. Görüşmeci).

Gerçekten 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hayatımıza giren iletişim ve özellikle televizyon, gittikçe yaygınlaşmış, yaşam tarzımızı belirleyen, algılarımızı yönlendiren, tutum, değer ve davranışlarımızı etkileyen önemli bir güç; temel bir toplumsallaşma aracıdır. Evin doğal bir üyesi haline gelen televizyon, bir yandan bireyler için eğlendirme, haber ve bilgi verme, kültür aktarma, eğitime işlevini yerine getirirken, diğer taraftan toplumsallaştırmada, sosyal kontrol sağlamada ve sosyal gerçekliğin oluşumunda etkin bir güce sahiptir. (Taylan, 2011: 1) O halde bu etkin gücün, katılımcıların da belirttiği gibi bir “televizyon şiddeti” ne neden olmadan, reyting ve tiraj kaygısına kapılmadan, insanı merkeze alarak kullanılması gerekir. Eğer bu

hususla riayet edilmezse, özellikle çocuklar ve gençler üzerinde şiddet ve saldırganlık, ahlaki değerler, cinsellik gibi konularda olumsuz etkilere neden olur; en sıradan olayı gündeme taşıyıp yüceltirken, toplumsal anlamda önem arz eden bir diğerrinin sıradanlaşmasına yol açmaktadır.

Daha önceki sorulara verilen cevaplar içinde ve önceki bölümlerde bazılarına yer verilmiş olsa da, şiddetin yaşanmaması için yapılan çözüm odaklı şü açıklamaları verebiliriz:

“Çözüm olarak idam getirilmelidir. Kısasta hayat vardır diyor, Rabbiniz. Benim vergimle adam hapistede besleniyor. Yani karşılığının verilmesi, ibret olması ve suçun önlenmesi anlamında kısasta hayat vardır. Kadınlara şiddetle ilgili çıkarılan kanunlar ağır olmasına rağmen şiddet bitmedi. Çin’de, Japonya’da, Amerika ve Rusya’da idam cezası var. Şimdi bunlar çağdışı mıdır? Bizde neden olmasın (1. Görüşmeci).

“Bütün kurumlar iş birliği içinde çalışmalıdır. Medya, çizgi film, savaşlı oyunlar çocukların psikolojisini bozduğu için önlem alınmalıdır. Aile eğitimi verilmeli ve ailenin örnekliliği mutlaka sağlanmalıdır (4. Görüşmeci).

“Aile eğitimi önemlidir. Hapsedilmeli ama sadece hapis yeterli değildir. Kısas gibi ağır cezalar uygulanmalı. Özge Can’ı öldürenin asılmasını istedim. Kişi işlediği suçun cezasını üzerinde taşımalı. Suçlular yapmış oldukları suça karşı cezalandırılmalı, ama bu cezanın herkes tarafından bilinecek şekilde üzerinde bir işaretini taşımalıdır (7. Görüşmeci).

“Dinin tam olarak öğretilmesi ve yaşanması bu işin çözümüdür. Şiddetin kötülüğü ile ilgili kurslar açılmalı ve orada başta peygamberimiz olmak üzere iyi modeller anlatılmalı; sevgi, saygı ve muhabbete dayalı bir ortamın önemi vurgulanmalıdır (9. Görüşmeci).

Şiddetin yaşanmaması için çözüm olarak ileri sürülen ilk ikisi son sınıflar, diğerrleri hazırlık öğrencilerine ait olan açıklamalarda ilginç benzerliklerle birlikte idam ve kısas gibi dikkat çeken konular vardır. Bundan anlaşılan o ki, insanlar kesin sonuç elde edilmeyen ve işi savaşlayıp sürüncemede bırakacak hatta hapistede cezasını çektikten ve serbest kaldıktan sonra tekrar aynı suçu işlemeye fırsat verecek durumlar görmek istemiyorlar. Kim hangi suçu işlemişse, kime ne şekilde zarar verilmişse, o kişiye de aynıyla mukabele edilmeli (Bakara, 2/178-179) fikri ön plana çıkıyor. Dolayısıyla kısastan bahseden bu ayetler biliniyor veya en azından gündem sonucu duyulmuştur ki bu istikamette bir karşılığın verilmesi ve sonuç alınması isteniyor. Batılı ülkelerde benzer cezalar uygulandığı halde onlar, “çağdışı” diye nitelendirilmezken benzer durum bizde “çağdışı” olarak gösteriliyor, karşılaştırması ve

eleştirisi yapılıyor. Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri ile ilgili çıkarılan kanunlar, ağır olmasına rağmen şiddetin devam ediyor olması kısasın gerekliliğini ortaya koymaktadır vurgusu yapılır. Acaba bütün çabalara, çıkarılan yasalara ve gerekli düzenlemelere rağmen, buna kısası da dâhil etsek bile kanuni düzenlemelerin- gerekliliğinde şüphe yoktur- soğuk yüzünden öte insani bir sıcaklığa ihtiyaç mı hissediliyor? Modern hayatla birlikte bu sıcaklığın ihmal edilmesi sürecini mi yaşıyoruz? İnsanlar arası iletişimde özellikle de ailede, başta eşler arasında bu sıcaklık ve içtenlik tesis edilmeli değil midir? Ya da toplumu meydana getiren bireyler, en azından belli bir düzeyde kendini gerçekleştirme sürecini tamamlayabilmiş midir? İlgili soruların konumuz açısından açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç vardır.

Rehberlikte ya da psikolojik danışmada temel ve nihai amaç; bireyin kendini gerçekleştirmesidir. İnsanın kendini gerçekleştirmesi demek, içinde var olan insan olma potansiyelini ortaya çıkarması anlamına gelmektedir. Potansiyelleri gerçekleştirmekten kaçınmanın bedeli suçluluktur. Bu suç, suçluluk duygusu yaşamaktan farklı bir olgudur. Nitekim varoluşçular bu durumu “ontolojik suç” olarak adlandırmaktadırlar. Ontolojik suç; içinde yaşadığımız kültürün değer yargılarına uygun davranmadığımızda ya da toplumun bizden beklediklerini yerine getirmediğimizde yaşanan suçluluktan farklı olarak varoluşumuzun gerçeklerinden haberdar olmaktan doğan bir olgudur (Çapak&Ferah, 2013: 71-72). Bir dış uyarıcıya ihtiyaç duymadan fitr-i ilahi veya vicdanımızın yani insan olmanın gereği yaptığımız şeyler, bize bu duyguyu yaşatmaz. Din ise, insana varoluş gerçeğini sunmaktadır. Dini yaşantının temelini, insanın kendi gücünün bilincine varması oluşturmaktadır. Kendini gerçekleştirme penceresinden insan-din ilişkisine bakıldığı zaman, evrensel değerler söz konusudur ve bu değerler yol göstericidir. Kendini gerçekleştiren insanların özellikleri ve iyi hasletleri, dinlerin ortaya koyduğu hedef ile paralellik arz etmektedir. Din, ideal hedefleri ile kendini gerçekleştirme sürecine işaret ettiği gibi bu süreç esnasında da kişiye destek sağlayabilmektedir.

Yaşamakta olduğumuz modern hayat içerisinde maddi anlamda her şeye sahibiz ve adeta “yok yok” diyebileceğimiz bir durumu yaşıyoruz; ama galiba sevgi, saygı, acıma, hayret, memnuniyet, utanma, şükür, empati ve sempati, alçak gönüllülük vb. insanın duygusal hallerinden yoksun ve uzak kalmış vaziyetteyiz. Duygular, kişinin ruhsal yapısında çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle duygular her ruhsal olaya ve insanlar arası ilişkiler ve eşler arası ilişkiler gibi her yaşayışın bütününe yön verecek niteliktedir.

Dolayısıyla din, yüksek bir takım duygular, inanç sistemi ve ruhları kemale erdiren bir etken olması itibarıyla bireyi ve toplumu eğitici bir özelliğe sahiptir. Dini açıdan insan ruhu hür irade ve fazilet sorumluluğu ile yoğrulmuştur. İnsanın özgürlüğü ona, sosyal olduğu kadar uhrevi bir mesuliyet yüklemektedir. İnsan, maddi âlemde bulamayacağı fazileti, hürriyeti ve adaleti manevi âlemde bulabilmek düşüncesi ile ruhunu din duygusu ile donatmaktadır. Bu yüksek duygular da bireyin davranışlarını, eğilimlerini faydalı biçimde etkilemesi nedeniyle eğitimsel bir işlev görmektedir (Çapak&Ferah, 2013: 74).

Demiştik ki duygular, kişinin ruhsal yapısında çok önemli bir yere sahiptir; dini duygu ise, yaşama ilişki kurmada en iyi araçtır, fonksiyonel olarak otonomiye sahiptir ve geniş ölçüde bağımsızdır. Çapak ve Ferah'ın (2013: 74) ifadesiyle dinin, hayatı dönüştürücü (transform) gücü, olgunlaşmış dini duygunun baskın özelliği olan fonksiyonel otonominin bir sonucudur. Yani dini duygu, kişilikte önemli ve aktif bir rol aldığı zaman, onun etkisi belirgin bir şekilde kapsayıcı olmaktadır. Algulamalar, açıklamalar, düşünceler ve davranışlar tümüyle bu his tarafından yönlendirilmektedir. Saldırganlık, şiddet, haysiyetsiz yaşantı ve alkolizm gibi zarar verici ve inatçı davranış formlarını ancak otonom ve güçlü bir din duygusu değiştirebilir. “Dinin tam olarak öğretilmesi ve yaşanması bu işin çözümüdür.” Açıklamasını yapan da, ilahiyatçılara, anne-babalara ve öğretmenlere çok görev düşüyor (9. Görüşmeci) diyen de bu duyguya/inanca ve sosyolojik anlamda bu inancın objektifleştirilmesine dikkat çekiyor olsa gerektir.

İletişim araçlarının ve özellikle televizyonun, gittikçe yaygınlaşmış, yaşam tarzımızı belirleyen, algılarımızı yönlendiren, tutum, değer ve davranışlarımızı etkileyen önemli bir güç; temel bir toplumsallaşma aracı olduğu yukarıda ifade edilmişti. Çocuklar söz konusu olduğunda internet kafe ve savaşlı oyunlar, bir kısım çizgi film ve diziler mutlaka kültürel, toplumsal ve dini dokumuza uygun olanlardan seçilmeli veya bu kimlik inşa edici enstrümanlar kontrol edilmelidir. Çünkü olumsuzlukların temeli daha küçük yaşlarda bu kültürel çevre ve mekânlarda atılmaktadır. Ne yazık ki insanlık, küreselleşmenin kaynağı olan iletişim teknolojisi ve bilişim teknolojisi devrimleri (Kongar, 2011: 19) ile işlerini daha hızlı ve daha kolay yaparken, söz konusu teknolojinin kurbanlarını da kendi elleriyle yaratmıştır. Bu iki nesne, yani telefon ve bilgisayar ile her an, her yerden, her şeye erişebiliyor ve ulaşabiliyorsunuz. Birçok yararları ile birlikte sosyolojik açıdan iki olumsuz yönüne dikkatleri çekmek isteriz: Birincisi insanları birbirinden

uzaklaştırması, sohbet, muhabbet ve dertleşme, halleşme kültürünü yok etmesidir. İkincisi ise, daha çok küçük yaşlardan itibaren çocukların ve gençlerin kontrolsüz ve denetimsiz bir biçimde bu sitelerde seyahat etmeleridir. Bu seyahat sonucunda ise her çeşit savaş görüntüleri, şiddet ve saldırganlık, ahlaki değerler, cinsellik gibi konularda olumsuz etkilere maruz kalmaktadırlar. Etkisinde kalınan olumsuzlukların sonuçları ise sosyolojik projeksiyonla bakıldığında daha sonraki yıllarda ortaya çıkmakta ve sosyal dokuyu bozduğu görülmektedir.

Çözüm olarak ailenin eğitilmesi ve örnekliliğinin sağlanması, başta peygamberimiz olmak üzere iyi modellerin öne çıkarılması, çatışma ve öfke kontrolü, şiddet ve diğer kötülüklerin zararlarının anlatılması ile ilgili bir dizi kapsamlı konu sıralanmıştır. Doğrusu bütün bu konularda insanların bilgilendirilmesi, örgün veya yaygın eğitim yoluyla yetiştirilmesi ve her bir bireyin kendi özel çabalarıyla kendini gerçekleştirmesi bireysel, ailevi ve toplumsal yaşam kalitesinin artmasına katkı sağlayacaktır. Fakat asıl önemli olan, toplumun temeli, tabir caizse pür sosyal bir yapıya sahip olan aile üzerinde odaklanmaktadır. (Aydın, 2013: 79) Şüphesiz toplum aileye indirgenemez ama o, toplumu en iyi yansıtan bir kurumdur. Bu bağlamda toplumsal süreçlerin önemli bir kısmı ailede başlamaktadır. Mesela aile, sosyalizasyon sürecinin ilk halkasıdır. Sosyolojik açıdan bakıldığında, bireyin sosyal çevrede bir benlik edinmesi, kimlik ve kişilik kazanması, toplumun bir üyesi olması ve hatta bir insan olması ancak temelleri ailede atılan toplumsallaşma ile mümkün olmaktadır. Bu yönüyle toplumun en küçük kurumu olan ailenin sağlıklı, huzurlu ve güvenli olarak varlığını sürdürebilmesi, aile fertlerinin, özellikle eşlerin karşılıklı görev ve sorumluluklarını en iyi bir şekilde yerine getirmelerine bağlıdır.

Evliliğin kurulması demek olan nikâhla başlayan aile kurumunun temelini nikâh öncesi dönem ve aşamada atıldığını söyleyebiliriz. Dini bir kavram olarak nikâh; aralarında evlenme engeli bulunmayan bir kadın ile erkeğin birlikte yaşamaları, yardımlaşmaları ve soylarını devam ettirmeleri esasına dayanan ve taraflara karşılıklı hak ve sorumluluklar yükleyen bir sözleşmedir (Karagöz, 2009: 14). Bu sözleşme, devam edecek olan aile hayatının başlangıcı olsa da, aslına bakılırsa bir sonuçtur. Sonuçtur; çünkü nikâh aşamasına gelmeden önce tanışma, eş seçimi, denklik, söz kesimi ve nişanlanma işlemleri, eş, anne ve baba olma yani aile olma eğitimi süreçlerini tamamlamış olmayı gerektirir. Sosyolojik anlamda baktığımızda bu kurumun biyo/psişik, ekonomik, eğitim, boş zamanları değerlendirme ve

dini işlevlerini tam olarak yerine getirebilmesi hususu, evlilik öncesi süreçlerin niteliği ile ilgilidir. Aksi takdirde, bir ön hazırlık ve nitelikten uzak evliliklerde sonraki aşamalarda ailede huzursuzluk, anlaşmazlık, saldırganlık, şiddet, boşanma ve cinayet gibi istenmeyen durumlar yaşanabilmektedir. Böylece iç bağımlılığı yüksek bir birlik olan aile, hem üyelerinin fiziksel korunmasını ve moral desteğini sağlayamaz (Aydın, : 76) hem de denetleme kurumu görevini sağlıklı yapamaz hale gelir ve normsuzluk sebebi olabilir.

Başta peygamberimizin örnekliliği olmak üzere ailenin model olması ve iyi örneklerin çocuklar, gençler ve diğer büyüklere takdimi ve tasviri çok önemlidir. Bu yüzden İslam eğitim tarihinde hem ailede hem de diğer eğitim kurumlarında, salt teorik bilgi aktarımından ziyade bilginin yaşanılarak öğretilmesi önemsenmiştir. “Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz.” Her çocuğun gelişim safhaları arasında teknik olarak bir “kayıt ve taklit” dönemi vardır. Ne duyarsa onu söyler, ne görürse onu yapar. (Ağca, 2012: 110) Çocuğun çevresindeki eğitimcilerin söz ve hareketleri ile ona örnek olmaları gerekir. Çocuğun dikkatinin uyanık olduğu bir anda yapılacak doğru bir hareket onda, ömür boyu olumlu iz bırakır. Hele, yanında birbirine sürekli sevgi sözleri söylenen, saygılı davranan insanlar gören bir çocuğun, bunlardan etkilenmemesi mümkün değildir. Bu metodun başarılı olabilmesi için önemli bir nokta, eğitimcinin örnek olma vasfının süreklilik göstermesidir. Dedikodu yapılarak; çocuğa dedikodu yapmanın zararı, kötülüğü anlatılamaz. Yalan söyleyerek yalanın, hırsızlık yapılarak hırsızlığın zararlarının anlatılamayacağı gibi. Şu halde anne, baba, yetişkinler ve öğretmenin, nasıl ahlaklı insan olunacağını yeni nesle yaşayışlarıyla göstererek öğretmeye çalışması, işte bu “doğrudan öğrenme yaşantıları geçirme” bağlamında çok etkili bir eylemdir. (Aydın, 2014: 245-246) Unutmayalım ki “ Çocuklar parmağımızla işaret ettiğimiz yere gitmezler, ayak izlerimizi takip ederler”

Yine, herkes için söz konusu olmakla birlikte özellikle de çocuk ve gençlerin ahlak eğitiminde örnek edinme, model edinerek ve anlamlı öğrenme bağlamında peygamber ve sahabe başta olmak üzere büyük insanları okumaları tavsiye edilebilir. Bu örnek insanların hayat hikâyelerini, düşüncelerini öğrenmek, sağlıklı düşünmeyi, ahlaklı olma arzusunu, ahlaki tutum ve davranış kazanmayı destekleyici olur. Dolayısıyla çocukluktan başlayarak, evde, okulda, çevrede ve etkileşimin olduğu her ortamda soylu davranışlar öncelenir, desteklenir ve bizzat yapılırsa; toplumsal düzeni bozan ve normları ihlal eden şiddet, saldırganlık, hırsızlık ve cinayet gibi davranışlar çok çok azalacak veya ortaya çıkmayacaktır.

Sonuç Yerine

Bu başlık altında araştırmamızın temelini teşkil eden problemlerin test edilmesi ile ilgili sonuçları ve konunun çeşitli yönleriyle ilgili yapmış olduğumuz analizler neticesinde ulaşılan ampirik bulguları sıralamaya çalışacağız.

Şiddet, bireysel ve toplumsal bir fenomendir. Aynı zamanda bir etkileşimin ürünüdür. İnsanın karakterine ek olarak içinde bulunduğu Sosyo-kültürel ortamda ve küreselleşmenin de etkisiyle öğrenilen şiddet, giderek yaygınlaşmakta ve birden fazla sosyal bilim alanını (multidisipliner) ilgilendirmektedir.

Hazırlık veya son sınıf bağlamında, İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin cinsiyetlerinin din/İslam ve şiddet ilişkisi ile ilgili tutumları üzerinde etkin bir faktör olmadığı, bu konuda çalışma grubunun homojen bir yapı sergilediği; diğer yandan yaşları açısından olaya bakıldığında ise tutumların farklılaştığı anlaşılmıştır.

İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin geçmişte almış oldukları eğitim ve halen öğrenim gördükleri fakülte ile din/İslam ve şiddet ilişkisine bakışları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Hazırlık sınıfı bağlamında düşünüldüğünde birkaç İmam Hatip Lisesi mezunu hariç düz lise ve diğer lise mezunlarının (Seçilmesine özellikle hazırlık seviyesinde özen gösterilmiştir.), ve İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin din/İslam ve şiddet ilişkisine yönelik olumsuz tutum sergilemesi oldukça anlamlıdır. Din eğitiminin ağırlıklı olarak verildiği kurumlarda okuyanlar, dini duyarlılıkları nedeniyle din/İslam ile şiddet arasında ilişki kurulamayacağına yönelik güçlü bir kanaat taşımaktadırlar. Çünkü din, ferdin ahlaki yönden yetişmesine ve güçlü bir kişilik sahibi olmasına çalışır. Ayrıca din, etkin olduğu toplumda güçlü bir sosyal kontrol mekanizmasıdır. Bu mekanizma sayesinde sosyal değerlerin korunması ve devam ettirilmesi sağlanır.

İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin eğitim evresi ile din/İslam ve şiddet ilişkisine dair yaklaşımları ile şiddetin çözümüne yönelik önerilerinde de anlamlı bir ilişki vardır. Çözüm önerileri arasında benzerlikler olsa bile, alt sınıflara göre üst sınıflar olay ve olgulara derinlemesine ve daha geniş bir perspektiften bakmaktadırlar. Şiddeti önlemek için idam ve kısasın yanı sıra dinin iyi öğretilmesi ve yaşanması, Peygamberimiz ve ailenin model haline getirilmesi, aile bireylerinin seminerlerle desteklenmesi bunlar arasında zikredilebilir.

Sonuç olarak, ilahiyat fakültesi öğrencileri dünyada yaşanan şiddet ve

terör olaylarının ekonomik, siyasi, ideolojik boyutlarını gözden uzak tutmamak gerektiği, şiddeti sadece dinin algılanış boyutuna indirgemenin yanlış olacağı; bugün özellikle İslam ve Müslümanlar ile ilgili ileri sürülen şiddet ve terör bağlantılı söylemlerde, uluslararası aktörlerin kendilerine karşı alternatif olarak gördüğü İslam medeniyetinin önünü kesmeye yönelik stratejisinin önemli bir rol oynadığı fikrindedir. Bununla birlikte dinlerin, özelde ise İslam'ın insanlar arası ilişkilerde çatışmayı değil barışı, sevgi, hoşgörü ve uzlaşmayı tavsiye ettiği; İslam ile şiddet ve saldırganlık arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağı düşüncesindedir. Ancak zaman zaman dini argümanların terör, şiddet ve cinayet olaylarına dayanak olması, bunların din kullanılarak meşrulaştırılması çabasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla din/İslam ve şiddet ilişkisinde, İslam'ın özünden ziyade, sahip olunan din anlayışı ve diğer faktörlerle oluşan dünya görüşü daha etkili bir rol oynamaktadır.

KAYNAKLAR

- Ağca, H. (2012). Ailede Eğitim, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Albayrak, K. (2015). Barış ve Şiddet Sarmalında İslam, Diyanet Aylık Dergi, Sayı 289 (6-11).
- Altuntaş, N. (2014). Kadın ve Bir Kimlik Olarak Araçsallaşan İslam: Almanyada Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Kültür ve Din, (Der. M. Ali Kirman, & Abdullah Özpolat), Adana: Karahan Kitabevi.
- Aşıkoğlu, N.Y. (1994). Din Eğitimi Biliminin Türkiye'de Bağımsız Bir Bilimsel Disiplin Olarak Doğuşu ve Gelişimi, Diyanet İlmi Dergi, 30, 3.
- (2012). Din Eğitimi (El Kitabı), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aydın, M. (2013). Kurumlar Sosyolojisi, İstanbul: Açılım Kitap.
- Aydın, M. Ş. (2014). İslam Ahlak Eğitimi, İslam Ahlakı Temel Konular Güncel Yorumlar, (Editörler) M. Ş. Aydın ve A. H. Adanalı, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Baloğlu, B.(2015). Bir Çelişkiyi Anlamak Din ve şiddet, Diyanet Aylık Dergi, Sayı 289 (20-23).
- Bayyigit, M. (2011). Gençlik ve Din Üniversite Gençliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Konya: Yediveren Kitap.
- Bilgin, V. (1997). Sosyal Çözülme ve Din, Samsun: Etüt yayınları.
- Bilir, Ş. Ve Ark., (1991). Türkiye'nin 16 İlinde 4 - 12 Yaşlar Arasındaki

- 50.473 Çocuğa Fiziksel Ceza Verme Sıklığı ve Buna ilişkin Problem Durumlarının İncelenmesi, Aile ve Toplum, Sayı:1, Cilt:1 (57-70).
- Çapak, İ. Ve Ferah, N.(2013). Şiddet Suçlarına Sürüklenen Ergenlerde Dini Potansiyeller, İslami İlimler Dergisi, Yıl 8, Sayı 2, (57/92)
- Desenli, N. (2000). Üniversite Gençliğinin Dini Hayatı, Eğitim Yazıları Dergisi, 2000/1, yıl:2, sayı:2.
- Doğan, D. Mehmet. (1996). Büyük Türkçe Sözlük, İz Yayıncılık.
- Dursun, Y. (2011). Şiddet nedir ?, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), sayı: 12, (1-18) ISSN 1306-9535.
- Glock, Charles Y. (1998). Dindarlığın Boyutları Üzerine, Din Sosyolojisi içinde, (Der.) Y. Aktay ve M. E. Köktaş, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Hökekleli, H.(2009). Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Karagöz, İ. (2009). Aile ve Gençlik, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kirman, M. Ali.(2005). Din ve Modernleşme, Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Adana: Karahan Kitabevi.
- (2011). Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- (2010). Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi, Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- (2014). Din ve Eğlence Kültürü “KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin mezuniyet Gecesi Hakkında Sosyolojik Bir Değerlendirme”, Kültür ve Din, (Der. M. Ali Kirman, & Abdullah Özpolat), Adana: Karahan Kitabevi.
- Kongar, E. (2011). Küresel Terör ve Türkiye, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köse, A. Ve Ayten, A. (2012). Din Psikolojisi, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kurt, A. (2014). Din Sosyolojisi, Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Özpolat, A. (2014). Değerleri Küreselleşme Sürecinden Değerlendirmek, Kültür ve Din, (Der. M. Ali Kirman, & Abdullah Özpolat), Adana: Karahan Kitabevi.
- Seyhan, B.Y. (2012). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Diğer Fakülte Öğrencileri İle İnanç Tarzları, Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Açısından Karşılaştırılması, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVI, Sayı: 2 Sayfa: 533-571.
- Ulu, M. (2006), Üniversite Gençliğinin Dini İnanış ve Davranışları- Erciyes Üniversitesi Örneği- (Yayınlanamamış Yük. Lis. Tezi), Kayseri: EÜSBE.

- User, İ. Ve Ark. (2002). Şiddete ilişkin Bir Bilinç Yükseltme çalışması, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, (Editör. Yasemin Özdek), Ankara: TODAİE Yayın.
- Taylan, Hasan H. (2011). Televizyonla Yetişmek: Televizyon Şiddetinin Etkileri Üzerine Bir Araştırma, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M, (2003), İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikososyal Açından Özellikleri, İzmir: Tibyan Yayıncılık
- Tuğlu, N. (2009), Bireysel ve Aile İçi İlişkilerde İslam'ın Şiddet Karşıtlığı, İstanbul: Rağbet Yayınları.

SON DÖNEM OSMANLI AYDINLARINDAN AHMET ŞUAYB'IN FİKRÎ YAPISI

MEHMET KARAKUŞ

ÖĞR. GÖR., KİLİS 7ARALIK Ü. İLAHİYAT F., FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
mehmetkus@kilis.edu.tr

Öz

Osmanlı devletinin son dönemlerinde yaşayan Ahmet Şuayb, ülkenin bu sıkıntılı dönemlerinde yazılarıyla çözüm arayışında bulunmaya çalışmış sosyal bilimlerin hemen her şubesinde görüşlerini bulabildiğimiz bir aydınımızdır. Günümüz ilim ve kültür hayatında yeterince tanınmamış olan Ahmet Şuayb, tanıtmaya çalıştığı H. Taine'in etkisi ve ülkemizdeki pozitif hareketin yayın organlarından sayılan "Ulum-u İktisadiyye ve İctimaiyye" dergisindeki yazılarıyla, fikir olarak Pozitivizm'i benimsemiş ve sırf kurgusal olduğunu belirlediği metafiziğin reddedilmesi gerektiğini ifade etmiştir. A. Şuayb'in Pozitivist anlayışa bağlılığını A. Comte'a beslediği hayranlıkta görebiliriz. Şuayb'e göre hiç kimse fen ile felsefenin sınırlarını ondan iyi belirleyip, hiç kimse insan ruhunun yönelişlerini ondan güzel tarif edememiştir. Ancak İslam dinini toplumun en önemli unsuru olarak görmesi onu katı bir pozitivist olarak görmemize engeldir. Aslında Şuayb, tabii, müsbet, pozitif dediği fen bilimleri alanında metafiziğin olmaması gerektiğini yoksa bunların dışında kalan beşeri bilimlerde metafiziğin yine hâkim unsur olduğunu itiraf eder. Şuayb, çok genç yaşta öldüğü ve çok çeşitli alanlarda yazdığı için, benliğini kurmaya zaman ve imkân bulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Şuayb, Pozitivizm, Metafizik, Din, Auguste Comte